

23. Sartori G. The Theory of Democracy Revisited / Giovanni Sartori. – Chatham, N.J: Chatham House Publishers, 1987. – 542 p.

24. Saward M. Making democratic connections: political equality, deliberation and direct democracy / Michael Saward // Acta Politica. – 2001. – Vol. 36(4). – P. 361–379.

25. Saward M. Terms of Democracy / Michael Saward. – Cambridge: Polity. Cambridge, UK: Polity Press. – 1998. – 205 p.

26. Uhr J. Rewriting the Referendum Rules / John Uhr // Constitutional Politics: The 1990s and Beyond [John Warhurst and Malcolm Mackerras (Eds.)]. – St. Lucia: University of Queensland Press, 2002 – P. 177-200.

Пономаренко Л. В. Прямое правотворчество народа в системе демократических инноваций

Рассмотрены основные формы прямого правотворчества и проанализированы проблемы повышения его эффективности. Акцентировано внимание на значительный потенциал правотворческой деятельности народа в системе демократических инноваций.

Ключевые слова: прямое правотворчество, демократическая инновация, инклюзивность, общественный контроль.

Ponomarenko L. Direct legislation of people in the system of democratic innovation

Considered the main forms of direct legislation and analyzed the problem of increasing its effectiveness. The attention is focused on the significant potential of legislative activity of people in the system of democratic innovation.

Keywords: direct legislation, democratic innovation, inclusiveness, popular control.

УДК 321.72+37.017.93

Семенець-Орлова Інна Андріївна,

кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології та державного управління НПУ імені М.П.Драгоманова

ІМПЕРАТИВИ ДЕМОКРАТІЇ ЧЕРЕЗ ОСВІТУ (У ВИМІРІ МОДЕЛІ ДЕМОКРАТІЇ УЧАСТІ Д.ДЮЇ ТА СУЧАСНИХ ДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИК)

Проаналізовано різні аспекти функціонального навантаження освіти як соціального інституту, окреслено умови перетворення освіти в могутній ресурс зміцнення демократичних цінностей.

Ключові слова: освіта, демократія участі, суспільні функції освіти.

Освіта не лише уможливорює демократію: вона робить її життєво необхідною. Освіта не лише формує населення, яке розуміє суспільні завдання, вона водночас утверджує його вимогу бути почутим.

Дж.Гелбрейт

Якщо нація надіється бути вільною, зберігаючи неосвіченість в умовах цивілізації, то вона надіється на те, чого ніколи не було і не буде.

Т.Джефферсон

Політикам і солдатам люди довіряють своє життя, освітянам вони довіряють щось значно більше – безпеку всього, що робить людину людиною.

Т.Дж.Серджіованні

Демократія забезпечує найбільш перспективну і найменш деструктивну для розвитку суспільства форму руху його іманентних протиріч. З точки зору ключових цінностей посталих «опертих на знання суспільств та урухомлюваних знанням економік (knowledge

economy, knowledge society – знаннева економіка, знаннєве суспільство [4, с. 316])», освіта та наука стали новими дискурсивними теренами, на які покладено надто збільшену соціальну відповідальність і економічні надії щодо побудови багатого, успішного і повнодемократичного суспільства, яке спроможне сповна використовувати енергію своїх громадян. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. багато розвинених держав світу визначили своїм основним пріоритетом освітню реформу, основна мета якої – трансформування суспільства до більш відкритих і справедливих відносин [8, с. 9].

У розвиненому світі визнано інтенсивно зростаюче економічне і політичне значення освіти. Беззаперечно, що в інформаційному суспільстві наслідки відсутності освіти для людини можна прирівняти до наслідків відсутності їжі чи даху над головою. Теоретик постіндустріального суспільства Д.Белл зазначає, що на даному етапі прогрес суспільства все більш однозначно вимірюється успіхами в області знання [6, с. 8]. У ХХІ ст. постійні лише швидкі зміни. Прогресуюче суспільство дуже швидко поставило перед національними освітніми системами ряд нових вимог стосовно навичок та вмінь, якими має володіти сучасна людина. Багато постмодерних теоретиків стверджують, що неосвіченість та неопозитивізоване масове суспільство здатне призвести до самонейтралізації демократії у ХХІ ст. Так звана «демократія партій», фабрикація суспільної думки та феномен «електронної людини» стають на заваді демократизації, особливо якщо суспільство має проблеми із якістю освіти. Глобальне розповсюдження інформації у ХХІ столітті спричинює ситуацію, коли одна людина не може об'єктивно, з різних сторін її систематизувати та оглянути. Часто, не оперуючись критичним мисленням, їй доводиться опиратися на думку інших людей. Як зауважує Л. фон Бертоланффі така «електронна людина» із запрограмованим мозком нездатна до глибоких роздумів, до оволодіння твердими моральними і духовними цінностями, втрачає можливості для розвитку. У концепції суспільства, яке навчається, британського освітнього теоретика М.Барбера таку суспільну проблему покликана попереджувати освіта.

На думку Р.Даля, демократія більше, ніж інші режими, сприяє свободі особистості, саморозвитку та самовизначенню. Сучасні тенденції розвитку суспільства і якісно нові способи вирішення суспільно-політичних проблем обумовлюють новий етап у науковому осмисленні демократії. Категорії, що використовуються сьогодні до концептуалізації ідей демократії, є кроком у напрямку від претензій на абсолютну істину, до визнання ключової ролі багатоманіття та оновлення. Важливо, що саме демократичне суспільство має найбільше каналів для зворотнього зв'язку, а, отже, для виправлення помилок, які неминучі у нашому складному світі, – це відкрите суспільство.

Центральним філософським імперативом демократії через освіту можна детермінувати вислів К.Левіна: «Зміст освіти в тому, що знання носять емансипуючий характер, допомагають людині отримати навички критичного відношення до дійсності». Отже, екзистенційна візія освіти для демократії – звільнити людський інтелект і людське взаєморозуміння.

У цьому контексті варто згадати точку зору американського теоретика філософії прагматизму Д.Дюї: «Індивід, який стоїть перед питанням, що розпалює його цікавість – інтелектуально вільний. Інакше його уявна увага, його слухняність, те, що він запам'ятав, служитимуть інтелектуальній покорі. Така інтелектуальна покора потрібна для того, щоб пристосувати маси до суспільства, де не очікують, що у них є певні власні цілі та ідеї, і де вони повинні просто виконувати накази меншості, яка стоїть при владі» [2, с. 244]. Така меншість, очевидно, не пристосована до суспільства, яке має намір жити у рамках консолідованої демократії.

Все частіше зарубіжні дослідники розглядають феномен демократії поза межами класичної парадигми – як образ життя народу, спосіб організації соціальної сфери, громадянського суспільства і лише після цього – форму політичного режиму, спосіб організації політичної влади чи тип політичної системи [5, с. 3]. Зокрема, парадигма

демократії як образу життя народу вперше була сформульована Д.Дюї, пізніше її розвинули Дж.Нейсбіт, Г.Рормозер, Е.Тоффлер, Ю.Хабермас. У сучасній західній філософії вона стає перспективним напрямом дослідження демократії та методологічною основою аналізу зв'язків демократії з активною життєвою позицією громадянина.

Окремі сучасні теоретики критикують концепцію ліберальної демократії через її нездатність транслювати свої цінності молодому поколінню. Альтернативою ліберальному індивідуалізму часто стає ідея демократії участі [5; 7] зі своїми гарантіями вільної асоціації громадян як виразників індивідуальних інтересів, визнання права на рівноправне співіснування різних колективів та, в результаті, значне посилення окремого громадянина групою. Ідею демократії участі активно підтримав Д.Дюї. Для відомого вченого демократія – це, в першу чергу, спосіб спільного життя, досвід взаємодії та єдності. Д.Дюї стверджував, що демократична організація суспільства підтримується не стільки моральною традицією і добрими відносинами, скільки трансляцією певного способу вирішення проблем, що виникають перед суспільством [7, с. 25]. Не випадково він назвав демократію участі творчою. Тому, за Д.Дюї демократію правильно детермінувати як суспільство, що постійно трансформує себе. На нашу думку, саме цей аспект виходить на перший план актуальних соціально-політичних дискусій; він відіграватиме роль центру для наукового дискурсу і у даному дослідженні.

Сучасним тенденціям розвитку цивілізації (глобалізація економіки і політичних відносин, зустріч і посилення взаємозалежності різних культур, новий тип поділу праці, який забезпечує мобільність людини в різних суспільних і економічних структурах) у багатьох аспектах відповідає найновіша концептуальна конструкція у теорії демократії – плюралістична модель демократії. Не просто повага прав меншин, а їх охорона, підтримка, діалог, в якому зберігаються неповторні голоси всіх груп, детерміновано ключовими принципами цієї моделі [7, с. 30]. Ю.Хабермас підкреслює важливу роль дискусій як засобу єдності суспільства в цілому і його окремих інститутів в плюралістичній моделі демократії. Це дало підстави К.Попперу назвати таке суспільство «відкритим». Однією з умов злагодженого існування такого суспільства є, безумовно, освіта і баланс впливу різних інститутів суспільства.

Проте, постмодерністські уявлення про демократію механічно не відмінюють всіх попередніх ідей, зокрема і такі класичні принципи демократії участі. Такий множинний дискурс стає сьогодні основою для дискусій про розвиток суспільства, особливо в перехідних політичних системах.

Вагому роль освіти як транслятора моральних цінностей у демократичному суспільстві, де так багато залежить від особистого сприйняття кожного громадянина, важко переоцінити. Саме про це і піде мова нижче.

Ще до Ж.-Ж.Руссо освітні теоретики переконували, що важливість освіти полягає у приписуванні їй фактично необмеженої влади над людьми. Природно, що зі зміною влади з олігархічної на демократичну набуває ваги саме та освіта, яка ставить собі за мету сформувати вміння самостійно просуватися власним шляхом, ефективно керувати економічними ресурсами, замість того, щоб демонструвати свою розкіш.

Будь-який демократичний суспільний устрій можливий лише тоді, коли громадяни мінімально освічені, хоча б для того, щоб (відповідально!) проголосувати. Тому, починаючи ще з XVIII ст. багато політиків вбачали відмінність демократії від інших режимів у наявності особливих зв'язків з освітою. Радикальний сенсуаліст Гельвецій проголосив: «Через освіту можна досягнути будь-чого, бо вона всесильна», і в координатах утилітаризму додавав, що освіта має сприяти суспільному добробуту [2, с. 180].

Інший відомий філософ того часу І.Кант резюмував: «освіта – це процес, що робить людину людиною». Менше, ніж через два десятиліття після І.Канта його послідовники Й.Г.Фіхте і Г.Ф.Гегель висунули ідею, що основною функцією будь-якої держави є освіта. Конкретно щодо періоду відродження в Німеччині, на думку Д.Дюї, це означало, що освіта

становить державний інтерес, позаяк людина за своєю суттю буде егоїстична та ірраціональна до того часу, поки добровільно не підкориться освітній дисципліні, що впливає з державних інституцій і законів [2]. На підтвердження такої точки зору відомий педагог того часу І.Г.Песталоцці писав про те, що ніякі ефективні переконання стосовно нових освітніх ідеалів не промовлять до людей без підтримки держави. У цьому дусі Німеччина стала першою країною, яка взяла на себе обов'язок запровадити публічну, універсальну систему освіти від початкової школи до університету. Взагалі, не дивлячись на те, що освітня філософія XVIII ст. була дуже індивідуалістичною за змістом, її відчутно надихали суспільні ідеали та благородна істина, що суспільство організоване для безмежного вдосконалення людства.

Прихильником схожих аргументів у вищезазначеній дискусії був у свій час давньогрецький філософ Платон. Він стверджував, що завдання освіти – виявити природні нахили людини й розвивати їх для суспільного добра. І хоча Платон виразно наголосив на тому, що становище індивіда в суспільстві не повинно залежати від народження чи багатства, а тільки від власної природи, яку покликана виявити освіта, він заперечував унікальність людини. За Платоном, індивід належить до деякого класу, кількість яких обмежена. Однак, ніхто краще Платона не сказав, що тільки праця, яка відповідає вродженим здібностям людини, робить людей щасливими, а суспільство – добре зорганізованим; і ніхто більш аргументовано не довів, що первинний обов'язок освіти – виявляти хист до певної праці і розвивати його для ефективного використання. Недоліком філософії Платона було те, що вона чітко заперечила поступові вдосконалення освіти, завдяки яким поліпшиться суспільство. Однак, чи не найбільш прогресивною була ідея філософа про потребу використовувати матеріальні ресурси лише для суспільного блага. Саме завдяки практиці такого суспільного пріоритету, на думку Д.Дюї, Греція досягла у свій час високого рівня розвитку науки і мистецтва [2, с. 35]. Пізніше Д.Дюї у своїй праці «Демократія та освіта» додасть: «Освіта має бути, передусім, гуманною, а знання стають гуманними відповідно до того, як він пов'язаний з інтересами простих людей» [2, с. 153]. Також Д.Дюї розвинув роздуми Платона про гармонійний розвиток суспільства через правильно реалізовані професійні здібності кожного: «За результати своєї роботи людина відповідає не тільки перед конкретним працедавцем, а й перед кінцевим працедавцем – спільнотою. Професія, яка не подобається індивіду, постійно викликає у нього почуття відрази, зла, бажання недоброросовісно ставитися до виконання роботи, ображати людей і обходити закон. Якщо ти, набуваючи досвід, не знайшов себе у служінні іншим, ти пішов не за покликанням» [2, с. 253].

Д.Дюї своїми філософськими концептуалізаціями відверто випереджав тенденції індустріального суспільства, в якому жив. Саме Д.Дюї, на нашу точку зору, вдалося найбільш точно детермінувати аргументи для розуміння значення освіти в ролі вітальної сили демократії у однойменній праці «Демократія і освіта». Ось кілька ключових цитат цього трактату: «Значення освіти годі переоцінити, бо її інституції повинні забезпечити однорідність і збалансованість суспільства. Тільки так можна сформулювати ті доцентрові сили, які врівноважують протидію поміж членами різних спільнот. Постійне завдання освіти – об'єднувати та толерувати суспільство» [2, с. 23]. «Освіта допомагає підкорити вроджені егоїстичні нахили особи на користь громадським чи суспільним інтересам... Інакше суспільство, як форма життя, перестало б існувати» [2, с. 25]. «Суспільство визначає власне майбутнє, коли спрямовує діяльність молоді. Позаяк молоді люди за якийсь час будуватимуть суспільство, його суть залежатиме від того навчання, яке вони здобули ще дітьми» [2, с. 29]. «Поступ можливий лише тоді, коли кожен узгоджує свою мету з метою іншого. Індивіда потрібно так залучити до спільної діяльності, щоб успіхи чи невдачі громади він сприймав, як свої власні. І що менше особа зважає на життя спільноти, то швидше вона залишиться поза нею... Тим, чим для фізіологічного життя є харчування і відновлення, для суспільного – є освіта й виховання» [2, с. 10, 22].

Зрозуміло, що будь-який уряд, який зосереджується на виборчому праві, не може мати успіх, допоки його виборці й, загалом, усі громадяни будуть неосвічені. Якщо демократичне суспільство не визнаватиме зовнішньої влади, воно мусить знайти заміник у свідомому потенціалі, а цього неможливо досягти без освіти. Однак, на думку Д.Дюї, сутність демократії потрібно аналізувати глибше. Демократія – це більше, ніж форма врядування, це первинність співжиття, взаємний досвід спілкування [2, с. 73]. Поведінка індивіда у просторі, участь у інтересі, завдяки якому він почуває себе причетним до діяльності інших, що спрямовує і його власні дії, рівнозначна подоланню класових, расових і національних бар'єрів, які утримують людей від цілісного осмислення їхньої діяльності [2, с. 95]. Розширення контактів породжує розмаїття стимулів, на які реагує індивід, у результаті – саме вони сприяють варіативності дій. Завдяки цьому звільняється потенціал людини, пригнічений до того часу, поки бажання діяти мало частковий характер, як буває в групі, що через винятковість стримує багато інтересів. Отже, демократичне суспільство мусить забезпечувати освітою, що скеровувала б особу, її звички та мислення на захист суспільних змін, суспільної мети. Мобільне суспільство з розвинутою системою каналів для поширення змін у всіх сферах бачить в освіті розвиток ініціативи своїх членів і здатність пристосовуватися до змін.

Д.Дюї стверджує, що навіть сучасне демократичне суспільство є несправедливим і фатально поділене на класи, тому повинно розглядати освіту як інтелектуально досягну можливість рівних і вигідних умов. Мета прогресивної освіти – внести свою частку у вирівнювання несправедливих привілеїв та принижень, не утверджуючи їх. Освіта всіма засобами повинна захистити від можливості експлуатації одного класу іншими, стираючи економічну несправедливість й турбуючись про національну рівність [2, с. 74].

Демократія ставить перед людиною вимоги сформувати себе як моральну, раціональну і вільну істоту. За Д.Дюї, прискорення цього процесу залежить від тих свідомих людей (освічених державних мужів – *встав. Семенець-Орлової І.А.*), які прагнуть дати освіту не задля державних справ, але для майбутнього вдосконалення людства.

Відцентровуючись від суспільної ролі освіти, сучасний теоретик Енді Грін надає освіті, передусім, державотворчого значення. Він стверджує, що в історичному сенсі освіта була водночас предком і нащадком нації-держави [4, с. 78]. Національна система освіти в Європі спочатку постала як один з інструментів формування держави, її головною інституційною опорою. Навіть старіші держави, принаймі в період війни чи кризи, продовжували користуватися освітою як цінним джерелом національної згуртованості й ключовим знаряддям економічного розвитку.

Якщо взяти до уваги, що сучасні демократії, окрім політичного рівноправ'я та моральної автономії, додатково ще прагнуть до миру і процвітання, спробуємо зрозуміти зв'язок між демократією та освітою у економічних координатах.

Коли нафтова криза 1973 року показала відносне відставання економіки Великобританії, британські політики стали посилатися на стан освіти для пояснення цього явища. З тих пір європейські політики почали оперуватися переконанням про нерозривний зв'язок освіти зі станом економіки. 1987 р. Маргарет Тетчер проголосила: «Наша головна задача – підвищити якість освіти... Ми хочемо, щоб освіта була відповіддю на проблеми, що стоять перед Великобританією, а не однією з їхніх причин» [1, с. 327]. Подібна думка була виголошена Тоні Блером 1994 р. в Манчестері: «Освіта є не лише базисом процвітаючого суспільства, вона є фундаментом ефективної економіки. Причини сьогodнішніх проблем Великобританії лежать у поганій підготовці більшості наших людей». Рік потому на з'їзді лейбористської партії Тоні Блер підсумував: «Удосконалення освіти є найкращою економічною політикою» [1, с. 327]. Коли у вересні 1996 р. у Великобританії той же політик Тоні Блер оголосив, що його трьома політичними пріоритетами є «освіта, освіта і освіта», консерватор Джон Мейджор у своїй передвиборчій боротьбі заявив, що у нього ті ж пріоритети, лише в зворотньому порядку [1, с. 327].

Звичайно, зв'язок між економікою, політикою та освітою не є простим. У статті, розміщеній у «Guardian» від 8 січня 1996 року В.Хаттон відмічав: «Хоча цінність освіти і виховання не може бути піддана сумніву, нещодавні дослідження показують, що самі по собі вони не можуть дати багато. Потрібні заходи для того, щоб зменшити нерівність в доходах населення, підвищити рівень кваліфікації і зменшити безробіття. Важливо те, що сучасний світ переживає багато потрясінь, на які освіта може дати відповідь лише частково. Однієї освіти недостатньо, але, щоб зробити більше, потрібно іти далі політики «пирога з яблуками» і охорони материнства та зачепити інтереси сильних світу цього» [1, с. 52]. Звідси, якісна освіта важлива, але, на думку британських теоретиків, навіть якщо колись запрацює досконала система освіти, залишиться ще дуже багато зробити для того, щоб отримати хороше суспільство і якісну демократію.

Британський освітній теоретик М.Барбер наприкінці ХХ ст., обґрунтовуючи свою концепцію створення суспільства, яке навчається, наголошував на дещо іншому важливому аспекті. «Як би добре не працювали школи, культура Великобританії, в якій за надважких економічних умов освіта і наука не мала пріоритетних позицій, досі не готова до створення освіти, що відповідає б потребам ХХІ ст.» [1, с. 269]. Більш того, на думку М.Барбера, справжній успіх освіти залежить не лише від шкіл, але й від батьків. Однак, починаючи з бідності та неосвіченості і закінчуючи дестабілізуючим впливом суспільства, що стрімко змінюється, багато сімей не здатні забезпечити дітям необхідного виховання. У результаті, навіть найбільш прогресивним школам приходиться весь час рухатися проти течії, долаючи супротив суспільства. Тому, як стверджує М.Барбер, удосконалення діяльності освітніх закладів є необхідною, але недостатньою, умовою революції в освіті для сучасної демократії. Теоретик закликає всіх разом ставати до створення суспільства, яке навчається, в якому кожен відповідно до своїх можливостей створює корисні потоки знання, і кожна людина активно навчається. Однак, таке суспільство, на відміну від інформаційного, не є неминучим явищем. Створювати його чи ні – це питання політики. «Хтось може сказати, що ідея навчання кожного громадянина абсурдна. Я готовий визнати, що це дуже висока мета. Ніколи раніше не ставилося такої великої стратегічної цілі, не кажучи вже про її досягнення», – підсумовує М.Барбер [1, с. 270]. Причому в суспільстві, яке навчається, кожна людина незалежно від свого становища повинна мати можливість і вчитися, і працювати. На нашу думку, це великий виклик перед сучасними політиками – не лише надавати гарантії мінімальної заробітної плати, але і забезпечувати мінімальні умови для ціложиттєвого навчання.

Звичайно, лише добре освічені люди зможуть бути активними громадянами в інформаційному суспільстві. Якщо ми будемо продовжувати недодавати якісну освіту великій групі молоді, ми отримаємо не просто розчарованих, загублених і незадоволених людей, а щось гірше. Ми створимо вигнанців – тих, хто живе в нашому суспільстві, але не належить до нього. А це злочин проти людства. Адже через нездатність суспільства дати освіту, такі окремі особи не зможуть бути ні робітниками, ні громадянами, ні навіть батьками.

Аналізуючи зв'язки між демократією і освітою неможливо оминати покладену на освітні заклади відповідальність за розвиток у дітей та молоді глибокого розуміння моральних норм демократичного і екологічно грамотного суспільства. А.Етціоні у книзі «Дух спільноти» стверджує, що освіта формує в людини «психологічні мускули», які становлять основу моральної поведінки людини – дозволяють людині керувати своїми поривами і стримувати спрагу задоволення. Основні моральні цінності, які виховує освіта за А.Етціоні це: 1. сумліна праця окуповується навіть в несправедливому світі; 2. стався до інших так, як ти хотів, щоб ставилися до тебе; 3. людина краще почуває себе, коли поводить себе правильно, ніж коли ухиляється від моральних заповідей [1, с. 294].

Звичайно, демократія в сучасному світі суттєво опирається на моральну поведінку громадян. Окремі моральні цінності, які регулюють повсякденне життя людини, взагалі є

первинними для ідей демократії [7]. Обґрунтовуючи цю точку зору Д.Керрі, стверджує, що прояв демократичних принципів в неполітичній сфері, передусім, сфері сімейного виховання, і створює умови для існування демократії як соціальної реальності [7, с. 22].

Ряд проведених досліджень показують, що освіта грає основну роль як у формуванні політичного знання, так і громадянських установок, трансляції соціально політичних цінностей [5; 7]. Якщо говорити про перехідні суспільства, доречною є точка зору російського освітянина О.Н.Тубельського: «В умовах, коли у старшого покоління відсутній досвід демократичної поведінки – роль освіти у вихованні суспільства різко зростає» [7, с. 38].

Характерна риса демократизації України в тому, що з однієї сторони соціально-політичні, економічні і духовно-інтелектуальні зміни в Україні мають пов'язуватися з вирішенням актуальних проблем загальносуспільного розвитку, а з іншої – є встановленням загальної логіки демократизації історичного буття українців через демократизм в звичаях, традиціях, менталітеті. Поза всякими сумнівами те, що в хаотичному і динамічному сучасному світі, успіхи і невдачі в суспільстві багато в чому залежать від того культурного контексту, в рамках якого приймаються рішення. На сучасному етапі в Україні не сформовані соціально-політичні та культурні умови для створення суспільства, яке навчається. Як доречними видаються тут слова Д.Дюї: «Освіту часто сприймають як результат, однак, не наголошують на намаганнях політиків зробити освітніми сучасні навколишні умови» [2, с. 49]! І переконання, що в Україні чи не найкращі школи на всьому пострадянському просторі, В.П.Андрущенко давно назвав «міфом під номер 1» вітчизняної освіти (див. Калашнік О.В. Вплив освітньо-культурної сфери на трансформацію міфологічної свідомості // Освіта як важлива соціокультурна детермінанта становлення особистості : матеріали міжвузів. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 19 лист. 2010 р.). Отже, далеко не всі пріоритети, що сформувалися в сучасній політичній практиці України відповідають вимогам часу.

Багатозначною є незаперечна істина: якщо наприкінці ХХ ст. основним критерієм на користь вибору демократії був високий рівень розвитку економіки та добробуту населення, то на початку ХХІ ст., через ймовірну недалекоглядність політики та несправедливий розподіл економічних ресурсів в суспільстві, аргументи на користь демократії звучать у цивілізаційних, ціннісних та моральних вимірах. І чим більше вимог до людських і громадянських якостей висуває той чи інший суспільний устрій (н-д.: консолідована демократія), тим більше він потребує освіти.

У моделі демократії участі вимоги до освіти посилюються особливо. Первинна основа такої моделі демократії – освічені громадяни, і що вони закладуть в основу демократичної організації суспільства, те і буде у її плодах. Освіта має вести за собою, завжди іти на крок вперед сучасності. Адже так само, як і тоталітаризм, демократія (не дивлячись на всю свою важливість як ретранслятора цінностей спільноти) починається з кожної окремої людини.

Російський теоретик І.Фрумін детермінує дві сучасні області реалізації ідеї демократичної освіти:

1. демократизація інституціонального контексту освіти (на рівні держави і конкретного навчального закладу). На нашу думку, це можливо, наприклад, через систему школобазованого менеджменту (SBM – School Based Management), яка передбачає перенесення центру ваги прийняття рішень на найнижчий операційний рівень – рівень навчального закладу. У вимірі SBM школа стає об'єктом місцевої шкільної політики при сильному громадському управлінню освітою, реальній виборності освітніх керівників та вчителів (див. Семенець-Орлова І. Окремі концептуалізації актуального управління освітніми змінами / І. Семенець-Орлова // Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції [“Новости научной мысли”], (Чехія, Прага, 27 жовт. — 5 лист. 2013 р.). Окрім того, система SBM здатна допомогти школі жити життям справжньої партнерської спільноти, яка навчається, про що писав ще Д.Дюї. Адже соціальні інтереси в дітей можна розвинути лише

в правдивому соціальному середовищі, де існують компроміси та взаємні поступки [2, с. 286].

2. політико-моральна (громадянська) освіта – освіта для демократії, як підготовка майбутніх громадян демократичної спільноти через актуальне навчання і виховання, близьке до досвіду дитини, з паралельним отриманням прямого досвіду демократичного життя через так звану «школу дорослішання», у якій створюється віково-психологічний контекст демократизації.

Загалом сучасна наука пропонує нове уявлення про демократію у вигляді плюралістичної її моделі, суттю якої є подолання відчуження індивіда від суспільства, мультикультурність та глобалізація. Критична теорія освіти, що розвивається останніми роками в рамках постмодерністського оновлення, вимагає від дослідників нового погляду на соціальні аспекти освіти, спеціального аналізу контексту вирішення актуальних освітніх задач. Проте, безсумнівно, ми ще далекі від повного усвідомлення всіх можливостей освіти як конструктивного чинника поліпшення суспільства. Подібно цьому, у XXI ст. численні дослідники демократії досі не можуть дати кінцевої і вичерпної дефініції цієї багатовимірної та багатозначної політологічної категорії.

Беззаперечною є роль освіти в суспільному (поєднання інтересів індивіда з інтересами громади), економічному (освіта та наука як основа добробуту громадян у сучасних демократіях), моральному (популяризація цінностей співжиття та взаєморозуміння в категоріях взаємоповаги, добра) аспектах тощо. Важливо, щоб не відмежовувались від суспільного доквілля, освіта була актуальною і збагачувала не мертвою, символічною інформацією, а розвивала мислення на основі знання, що формує активні пізнавальні навички і робить людину інтелектуально незалежною. Така людина зможе стати повноцінним громадянином у складній сфері суспільно-політичного буття суперечливого XXI століття, що, як ніколи, потребує винахідливості, об'єктивності, консенсусу та поваги до різноманітності.

Хотілося б закінчити словами Д.Дюї: «Людині не досить бути доброю, вона мусить бути доброю заради чогось. Це щось – здатність жити як член суспільства так, щоб, те, що ми отримуємо від життя з іншими людьми, було узгоджено із тим, що кожен з нас дає іншим людям. Навчання, культура, соціальна ефективність, особисте вдосконалення, поліпшення характеру – це етапи зростання здатності благородно робити свій внесок у суспільний збалансований досвід. А освіта не просто виступає засобом такого життя. Освіта сама є таким життям» [2, с. 287].

Література:

1. Барбер М. Обучающая игра: аргументы в пользу революции в образовании / Майкл Барбер. — М.: Просвещение, 2007. — 349 с.
2. Дюї Дж. Демократія і освіта / Джон Дюї. — Львів: Літопис, 2003. — 294 с.
3. Дюї Дж. Моральні принципи в освіті / Джон Дюї. — Львів: Літопис, 2001. — 32 с.
4. Квієк М. Університет та держава. Вивчення глобальних трансформацій / Марен Квієк. — К.: Таксон, 2009. — 380 с.
5. Махаматов Т. М. Демократия как образ жизни народа : дис. ... доктора филос. наук : 09.00.01 / Махаматов Таир Махаматович. — М., 2005. — 317 с.
6. Семиноженко В. Инновационная політика Украины как национальный проект / Владимир Семиноженко // Ойкумена. — 2003. — Вип. 1. — С. 6—19.
7. Фрумин И. Д. Теория и практика демократического образования : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Фрумин Исак Давидович. — Санкт-Петербург, 2001. — 300 с.
8. Фуллан М. Сили змін: у 2-х ч. / М. Фуллан. — Ч.1. Вимірювання глибини освітніх реформ. — Львів: Літопис, 2000. — 272 с.

Семенец-Орлова И. А. Императивы демократии через образование (в измерении модели демократии участия Д.Дьюи и современных дискурсивных практик)

Проанализированы различные аспекты функциональной нагрузки образования как социального института, очерчены условия превращения образования в мощный ресурс укрепления демократических ценностей.

Ключевые слова: образование, демократия участия, общественные функции образования.

Semenets-Orlova I. The imperatives democracy through education (the dimension of participatory democracy models of John Dewey and contemporary discursive practices)

Analyzed different aspects of the functional load of education as a social institution, outlines the conditions of transformation of education into a powerful resource strengthening democratic values.

Keywords: education, participatory democracy, social function of education.

УДК 165.742:321.7

Федоренко Олександр Вікторович,
здобувач НПУ імені М.П. Драгоманова

ДЕМОКРАТІЯ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР

У статті аналізується гуманістична природа демократії, пов'язана з розумінням сутності гуманізму як самоцінності людини, визнанням її гідності, можливостей виявлення своїх здібностей завдяки реалізації принципів демократичної організації суспільства.

Ключові слова: демократія, гуманістичний вимір, цінність людини, пріоритетність прав і свобод людини, громадянське суспільство.

Сучасна цивілізація поставила перед демократією нові виклики, пов'язані з надзвичайним ускладненням всіх сфер соціальної життєдіяльності, що викликає необхідність пошуку нових методів демократичної організації суспільства та управління ним. У цьому контексті справедливими є погляди щодо сутності демократії Н. Латигіної: «Проблема сучасної демократії – це не стільки проблема віри у її вихідні принципи й ідеали, скільки проблема переусвідомлення їх з позицій сьогодення з метою забезпечення більш ефективної демократичної дії, демократичної політики, маючи на увазі під політикою перш за все взаємини держави та її лідерів з громадянським суспільством» [5, с. 29].

Особливої гостроти набувають питання щодо застосування фундаментальних принципів демократії у суспільствах, які намагаються перейти від недемократичних владно-управлінських форм до справжнього народовладдя. Досягнення цього залежить передусім від усвідомлення та активного впровадження ціннісно-феноменологічних основ демократичного врядування як громадськістю, так і політикумом. Ми погоджуємося із Дж. Сарторі, що не просто політика, а політика непрофесійна, неефективна, «негідна», несе у собі основну небезпеку з точки зору вихолощування сутності демократії. Негідна політика, на його думку, – це антисоціальна політика, ігнорування законності, перетворення політичного життя на виставу. «Саме негідна політика в майбутні роки буде небезпечною для нас, якщо ми не переглянемо наші пріоритети, якщо не піддамо поняття демократії критичному переосмисленню» [9, с. 5], – наголошує Дж. Сарторі.

Однією з найважливіших ознак демократії як форми організації суспільного життя є її гуманістична спрямованість, що виявляється через реалізацію принципів пріоритету людини та політичної рівності усіх громадян перед законом. У цьому аспекті демократія виявляється справжньою особистісно-екзистенціальною та громадянсько-комунікативною цінністю, що